

Sapramiška skozi čas

Mateja Pezdirc Bartol

Od žalosti k veselju

Sapramiška, ena najbolj priljubljenih živalskih pravljic Svetlane Makarovič, prvič objavljena leta 1976, je doživela številne ponatise in bila vključena v vse obsežnejše izbore avtoričinih pravljic. Prvič je *Sapramiško* v slikaniški izdaji ilustrirala Marija Lucija Stupica (Mladinska knjiga, 1976), drugo izdajo je ilustrirala Svetlana Makarovič sama (Vesper, Dokumentarna, 1986), tretjo Gorazd Vahen (Mladinska knjiga, 1998, 1999, 2003, 2007, 2010, 2011, 2013 in 2015) in četrto, zadnjo, Daša Simčič (Miš, 2007). Leta 1986 je *Sapramiška* prvič izšla kot slušna igra, istega leta jo je na oder postavilo Lutkovno gledališče Ljubljana, kjer je neprekinjeno uprizarjana vse do danes.

V izhodišču zgodbe o *Sapramiški* je temeljni paradoks oziroma stiska: *Sapramiška* ima namreč tri lešnike, a jih ne more pojesti, ker se ji je nalomil zob. Sledi iskanje rešitve: miška spozna, da lešnikov ne more pregrizniti sama, zato potrebuje pomoč. Prvi na poti njene rešitve je zajec, ki pa ji noče pomagati in je do njenih težav videti zelo ravnodušen in nezainteresiran. Druga je veverica, ki *Sapri* naredi uslugo, pregrizne lešnik, a ga tudi poje, *Sapra* pa ne more verjeti, da so živali tako nesramne in pokvarjene. Tretja je žaba, ta je prijazna, *Sapro* posluša in jo skuša potolažiti, še posebej ko *Sapra* na robu največjega obupa pomisli celo na samomor. Regica njenih težav ne podcenjuje, razume, da je v njenih očeh stvar nadvse resna in nerešljiva. Čeprav naslednji lešnik pristane neznano kje, *Sapra* spozna, da v nesreči ni sama, da ima prijatelje in da obstaja rešitev. Regica predlaga, da obiščeta zobozdravnika Detla. *Sapro* je sicer na smrt strah, a ko zaškrtja z zobmi in se ji zob dokončno odlomi, je obisk doktorja Detla nujen. Detel ji zob prilepi nazaj, s tem pa *Sapri*nih težav še ni konec, na poti domov jo skuša požreti mačka, a se ji od vsega hudega pretresena *Sapra* zlaže, da je zastrupljena, in uspešno pobegne. Ko se končno vrne domov in polna pričakovanja ugrizne v zadnji lešnik, je ta prazen, *Sapri* ne preostane nič drugega kot solze nad lastno nesrečno usodo. Na skrajni točki obupa, ko ura odbije polnoč, pride majhen mišji strahec. Ob pogledu na žalostno miško neha strašiti in jo odvede do jase, kjer je leskov grm s čarovnimi lešniki, ki zorijo od polnoči do ene.

Navdušena Sapra se s polnim naročjem lešnikov vrne domov, se do sitega naje in zjutraj spozna, da je najsrečnejša miška na svetu. Z uvedbo strahca zgodba iz pravljичne realnosti prehaja v čarobno, magično, in z nadzemske pomočjo se stvari na koncu srečno iztečejo, kar je značilnost pravljic. Vendar pa si kot odrasli bralci, kljub temu da avtorica v svojih izjavah pogosto zanika prisotnost nadzemskega/transcendentnega v svojih literarnih delih, zaključka *Sapramiške* ne znamo razložiti brez prisotnosti neke metafizične instance, tokrat v podobi mišjega strahca, kajti brez njegove pomoči nas na koncu skupaj s Sapro čaka zgolj prazen lešnik ali – nič.

Struktura zgodbe je torej ciklična in oblikovana kot potovanje: nesreča povzroči odhod od doma, sledijo številne dogodivščine in nova spoznanja ter vrnitev domov. Svetlana Makarovič tako v razgibano zgodbo, polno napetih dogodivščin glavne junakinje, na nevsiljiv način vkomponira številna bivanjska spoznanja (npr. Sapra na svoji poti spozna, da je svet pokvarjen in poln gorja; da v nesreči ni sama; da je najbolj pogumen tisti, ki ga je najbolj strah, pa strah premaga; da je od žalosti do veselja samo korak ...), ki ne delujejo didaktično ali moralizirajoče, saj so kar najtesneje povezana s samim dogajanjem. Sapra je prikazana kot majhna miška, ki je žalostna, razočarana, obupana, nesrečna, prestrašena, tako kot so večkrat žalostni in prestrašeni tudi otroci, a hkrati zna biti tudi pogumna in neustrašna. Ena od velikih odlik *Sapramiške* je zato prav njena zmožnost izražanja cele palete čustev, ki si sledijo od veselja prek žalosti in obupa do največje sreče ob koncu zgodbe. Prav tako Svetlana Makarovič svojim literarnim osebam pusti, da delajo napake in se same prikopljejo do rešitve in novih spoznanj po poti preizkušenj in dozorevanja, ali kot zapiše o literarnih osebah Svetlane Makarovič Milena Blažič v članku *Sodobna klasika – Svetlana Makarovič*: »Z apriornim neupoštevanjem pravil odraslih dobijo pravice do lastnih napak in s tem pridejo do lastnih izkušenj in spoznanj. V tradicionalni književnosti odrasli želijo, da se otroci učijo na njihovih izkušnjah, v subverzivni mladinski književnosti pa imajo otroci pravico do lastnih izkušenj, tudi grenkih, in spoznanj, ki temeljijo na njih.«

Zgodba *Sapramiške* poteka s pomočjo duhovitih dialogov (prav antologijski je prizor z veverico) in številnih jezikovnih domislic, naj bo to na ravni nenavadnih, izvirnih poimenovanj oseb (npr. Sapramiš, DD-ZZ: doktor Detel, zobni zdravnik), izmišljanja novih besed in besednih zvez (npr. *grozanska nesreča*, *čarovni lešniki*, *misel imam*),

pogovornih izrazov (*solit se pojdi, ježežna, jebelacesta, tristo sapramišjih vragov*), onomatopejskih izrazov (*reglregl, jaz-smrk, lačna-smrk, leš-smrk-lešnike, jaz sem straaah*) ali domiselno oblikovanega Saprinega govora z odlomljenim zobom (»Moj vob! Vdaj fem ga pa popolnoma vgubila! Moj vob, moj dragoteni vob!«). Tako za *Sapramiško* kot celoten pravljичni opus Svetlane Makarovič velja, kar sta zapisali Tilka Jamnik in Darja Lavrenčič Vrabc v spremni besedi k antologiji *Svetlanine pravljice*, in sicer da avtorica »mojstrsko obvladuje oblikovanje zgodb in jezikovno izražanje, še posebej v dialogih. Dogajanje je dinamično in igrivo, psihološki profili pravljичnih junakov so subtilno izdelani, vsi zapleti v pravljicah se praviloma razrešijo srečno in pomirljivo. Njene pravljice preveva očarljiva toplina, iz njih veje ljubezen do vsega živega, iskrenega in poštenega«. Zato ni presenetljivo, da je *Sapramiška* zaživela tudi v drugih upodobitvah: kot gledališka in slušna igra.

Odrske upodobitve

Svetlana Makarovič je zgodbo o Sapramiški dramtizirala oziroma priredila za oder, pri čemer je večina besedila dialoško oblikovanega, opazna je redukcija števila oseb, glavna novost pa so na novo napisani in uglasbeni songi, tako da je gledališka različica nekakšna glasbena pravljica, za katero je Svetlana Makarovič prispevala besedila in glasbo. Besedila songov so podobna slikaniškemu, saj niso le dodatek, ampak podajajo zgodbo, čustva in karakterizacijo oseb, izražajo atmosfero, v glasbenem smislu pa segajo od bolj veselih, poskočnih melodij (npr. *Tri spominčice, Moji beli zobki*) do počasnih, baladnih (npr. *Nesramna veverica, Preveč je sreče, Zvezde so nebo prepredle*), prav te so v glasbenem izrazu blizu šansonom Svetlane Makarovič. *Sapramiška* je prvič zaživela na odru leta 1978 v SNG Nova Gorica kot dramska predstava, leta 1986 je bila uprizorjena kot lutkovna predstava in leta 2000 v novi verziji kot dramska predstava v Prešernovem gledališču v Kranju.

Najbolj znana gledališka uprizoritev je tista, ki je doživela premiero 17. 10. 1986 v Lutkovnem gledališču Ljubljana (režija Nace Simončič) in je neprekinjeno na sporedu do danes, marsikatera ponovitev je še vedno razprodana. Življenje *Sapramiške* v Lutkovnem gledališču torej traja že 30 let, v tem času pa si je izoblikovala kulturni status, saj je leta 1998 ekipa *Sapramiške* prejela plaketo mesta Ljubljana, *Sapramiška* je 21. maja 2005 praznovala 1000. ponovitev; jubilejna uprizoritev je potekala na Pogačarjevem trgu v Ljubljani, na prostem, brezplačno za vse obiskovalce, v soboto,

23. 10. 2010, je doživela 1500. ponovitev, letošnja osvežitev 6. 10. 2016 pa bo že 1769. ponovitev. *Sapramiška* je gostovala v Braziliji, Mehiki, Venezueli, Južni Koreji, Belorusiji, Pakistanu, na Japonskem in Kitajskem, na Islandiji, na Portugalskem, v Nemčiji, Avstriji, Italiji, na Hrvaškem ... Še posebej fascinantno pa je dvoje: (1) da predstava ostaja nespremenjena od leta 1986, in to v dnevno spreminjajočem se svetu, in (2) da danes, ko živimo v družbi spektakla, številnih dražljajev in neprestane šokantnosti, uspe *Sapramiški* doseči učinke pri občinstvu s svojo minimalistično podobo in komorno zasedbo, a z veliko toplino, prijaznosti in seveda s svojo prepričljivo in subtilno zgodbo, univerzalnimi in nadčasovnimi spoznanji, jezikovnimi poigravanji, songi in predano lutkovno ekipo. Prav lutkovna predstava *Sapramiška* je dokaz, da današnji otroci ne postanejo pozorni samo ob številnih dražljajih in računalniški animaciji, ampak jih pritegnejo tudi bistveno manj spektakularne reči, ki pa so tekstovno in izvedbeno prepričljive. V lutkovni predstavi nastopajo Sapramiška, veverica, Regica, doktor Detel in mišji strahec: so marionetne lutke, ki jih vodijo animatorji ob predvajanju vnaprej posnetega govorjenega besedila in glasbe, kot igralska vloga, torej živa oseba, pa nastopa teta Grizelda (ta je omenjena že v avtorski slikanici Svetlane Makarovič), ki povezuje tonski posnetek z odrskim dogodkom in ima v predstavi več funkcij: (1) je pripovedovalka, ki pojasni, kdo je Sapramiška, kako je dobila ime, kako ji je dala lešnike za rojstni dan ipd.; (2) vzpostavlja stik z občinstvom, saj gledališče konstituira prav zavedanje, da gre za živ stik med odrom in avditorijem, tako na začetku nagovori občinstvo: »Ojej, da sem se morala takole zmotiti – saj sploh niste miške, čeprav ste jim podobni – tole bo prav gotovo nekakšno gledališče in vi ste gotovo nekakšni človeški mladiči, seveda, ampak prav neverjetno ste podobni miškam,« v nadaljevanju otroke spodbuja, naj skupaj zapojejo pesmico *Moji beli zobki* in strašijo strahca z vzkliki *Buuuuu* ipd.; (3) teta Grizelda je vez med animiranimi lutkami in posnetim zvočnim gradivom, pri čemer komentira dogajanje, se pogovarja z žabico, tolaži Sapramiško ... Predstava se odvija na majhnem odru s preprosto sceno (ozadje se premika na vrtljivem kolutu hkrati z miškinim potovanjem) in rekviziti (koča, trije lešniki, spominčice, čarobni leskov grm).

Literarni in gledališki fenomen

Sapramiška, majhna miška, ki ima značaj in značilnosti otroka, se znajde pred zanjo velikansko težavo, iz njene perspektive je to veliko gorje ali »grozanska nesreča«. Pravljični svet Svetlane Makarovič ni idealiziran, saj miška kmalu spozna, da so živali tudi nesramne, sebične, sitne, prekanjene in nočejo pomagati ter da je svet pokvarjen in poln gorja. Spozna pa tudi moč prijateljstva, da v nesreči nisi sam in da malo coprnije vedno prav pride.

Ali kot zapiše Igor Saksida v pregledu *Mladinske književnosti*: »Značilnosti pravljic Svetlane Makarovič so predvsem humor, upor zoper sleherno poučnost in pravila, hkrati pa prikaz pomena prijateljskega sobivanja in strpnosti ter skrivnosti in 'svobode' poetičnega živalskega ali pravljичnega vilinskega sveta. Lastnosti, ki jih avtorica prikazuje, so nagajivost, radovednost in razposajenost, temeljna vrednota pa spoštovanje (svobode) drugega in drugačnega.«

Sapramiška je tako v svoji 40-letni zgodovini srečevanja z bralci in gledalci različnih starosti postala najbolj slavna slovenska miš in svojevrsten literarni in gledališki fenomen. Avtorica s svojim besedilom nagovarja občinstvo več generacij hkrati, saj se zaveda, da so starši tisti, ki pripeljejo otroke v gledališče in jim berejo pravljice. Glede naslovniške odprtosti besedil je avtorica v pogovoru z Brankom Hofmanom leta 1974, torej malo pred nastankom *Sapramiške*, izjavila: »Mi, ki smo odrasli, potrebujemo pravljice, da v tesnobi sveta, kjer živimo, laže ohranimo vero v lepo. Mislim, da ne znam pisati samo za otroke; pišem za otroke in odrasle hkrati.« Pri tem dodaja, da so otrokom namenjeni situacijska komika, pretiravanje, zunanji učinki, otroci se vživljajo v zgodbo in poistovetijo z junaki, dialogi z niansiranim humorjem pa so namenjeni odraslim. Njene pravljice so kompleksne in sporočilno bogate, marsikje preraščajo tudi v kritiko sodobnega sveta in sveta odraslih.

Viri

Makarovič, Svetlana, 1976: *Sapramiška*. Ilustr. Marija Lucija Stupica. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Makarovič, Svetlana, 1986: *Sapramiška*. Ilustr. Svetlana Makarovič. Brezovica: Dokumentarna.

Makarovič, Svetlana, 1999: *Sapramiška*. Ilustr. Gorazd Vahen. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Makarovič, Svetlana, 2007: *Sapramiška*. Ilustr. Daša Simčič. Ljubljana: Miš.

Makarovič, Svetlana (b. l.): *Sapramiška*. Tipkopolis.

Makarovič, Svetlana, 1998, 2003: *Sapramiška*. Ljubljana: Mladinska knjiga. Zvočna kasete/zgoščanka.

Literatura

Blažič, Milena, 2009: Sodobna klasika – Svetlana Makarovič. *Svet Svetlana*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica. 23–45.

Hofman, Branko, 1978: *Pogovori s slovenskimi pisatelji*. Ljubljana: Cankarjeva založba. 263–271.

Jamnik, Tilka, in Lavrenčič Vrabc, Darja, 2008: Svetlanina pravljica ustvarjalna preja. *Svetlanine pravljice*. Ljubljana: Miš. 381–406.

Pezdirc Bartol, Mateja, 2011: Sapramiška: slikanica, slušna igra in gledališka uprizoritev. *Jezik in slovstvo* 56/1–2. 87–101.

Saksida, Igor, 2001: Mladinska književnost. Jože Pogačnik idr.: *Slovenska književnost III*. Ljubljana: DZS. 405–468.

Sapramiška. *Gledališki list* 2006/07. Ljubljana: Lutkovno gledališče Ljubljana.